

CEMALEDDİN EL-KASİMİ’NİN İLMİ KİŞİLİĞİ¹

Gökçen KALKAN*

*Dr., Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı, gokcenkalkan@hotmail.com

Received Date:12.06.2023 . Revised Date:23.08.2023. Accepted Date:26.09.2023

Copyright © 2023 **Gökçen KALKAN**. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Özet

Cemaleddin el-Kasimi yaşadığı dönemin temel problemleri doğrultusunda fikri örgüsünü gerçekleştirmiş bir kimliğe sahiptir. Kasimi, 49 yıllık ömründe hem ortaya koyduğu eserler hem de yetiştirdiği öğrenciler açısından parlak bir ilmi hayat sürmüştür. Islahatçı düşüncenin 20. yüzyıldaki önde gelen isimlerinden biri olan Cemaleddin el-Kasimi'nin en önemli eseri Mehasinü't-Te'vil'dir. Bu eser, onun tefsir ilmi bağlamında en seçkin eserlerinden biridir. Öte yandan, ahlakı ve kişiliği açısından hem yakın çevresinde hem de ait olduğu bilim muhitlerinde derin izler bırakmıştır. Hayatı boyunca mensubu bulunduğu topluma faydalı olmaya çalışan ve bu uğurda insanların eleştirilerine kulak asmayan, düşmanlarının bile saygı ve takdirini kazanan, örnek bir insandır. 1914 yılında Şam'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemaleddin el-Kasimi, Kasimi'nin ilmi kişiliği, Kasimi'nin hayatı.

THE SCHOLARLY PERSONALITY OF JEMALEDDIN AL-QASIMI

Abstract

Jamal al-Din al-Qasimi was a person who realized his intellectual weave in line with the main problems of his time. In his 49 years of life, al-Qasimi had a brilliant scholarly life both in terms of the works he produced and the students he trained. The most important work of Jamal al-Din al-Qasimi, one of the leading figures of reformist thought in the 20th century, is Mahasin al-Ta'wil. This work is one of his most distinguished works in the context of the science of tafsir. On the other hand, in terms of his ethics and personality, he left a deep mark both on his close circle and on the scientific community to which he belonged. He was an exemplary person who tried to be beneficial to the ummah throughout his life and did not pay attention to people's criticism for this purpose, earning the respect and admiration of even his enemies. He died in 1914 in Damascus and was buried there.

Keywords: Jamaluddin al-Qasimi, Qasimi's scholarly personality, Qasimi's life.

GİRİŞ

Cemaleddin el-Kasimi, birçok araştırmacının dikkatini çeken ve hakkında çok sayıda biyografi yazılmasına vesile olan önemli bir şahsiyettir. Bunlardan en dikkate değer olanı torunu Zafir el-Kasimi tarafından kaleme alınan *Cemalüddin el-Kasimi ve Asruhu* başlıklı hacimli eserdir. Bu eserde Zafir el-Kasimi, torunu olmanın ayrıcalığıyla Cemaleddin el-Kasimi'yi tüm yönleriyle incelemiş ve dışarıdan bir gözlemcinin farkında olamayacağı bilgileri bir araya getirmiştir.

¹ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda yapılan Doktora çalışmasından üretilen bir çalışmadır.

Kasımı, çeşitli alanlarda irili ufaklı yüzden fazla eserin yazarıdır. Eserleri halen büyük bir ilgiyle takip edilmektedir. Mehasinü't-Te'vil adlı eseri, tefsir ilmi bağlamında onun en seçkin eserlerindedir ve Kur'an üzerine yaptığı çalışmaların bir derlemesidir. Mehasin, Kur'an ilimleri açısından dikkate değer bir içeriğe sahiptir. Nüzul sebebi ile ilgili rivayetleri, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde ele alarak bunlara yer verir. Nesih konusunu toplumsal gelişim yasaları çerçevesinde ele alır. Müteşabihat ve huruf-u mukataa konusunda ölçülü bir tutum benimser ve klasik tefsir kitaplarında karşılaşılan ayetlerin bağlamından kopuk gereksiz bilgilere yer vermez. Kıraat farklılıklarının önemine dikkat çeker; ancak bunun devam etmesinin bazı olumsuz sonuçlarına da değinir.

Kur'an'ın icazını hem mucize bir kitap olması hem de dilsel edebi üslubu açısından değerlendirir. Kur'an kıssaları ve israiliyat konusunda son derece temkinlidir ve bu noktada tefsir kitaplarının sınırsız içeriğinden oldukça uzaktır. Cemaleddin el-Kasımı hayatını Kur'an'a ve bu geniş kültürün hizmetine vakfetmiştir. Görebildiği kusurları daima kendisinden daha yetkin kişilerin eleştiri ve önerilerine sunmaya çalışan titiz bir âlim olarak İslam dünyasında adından söz ettirmiştir. Bu çalışmada, ilmi şahsiyeti ve metodolojisi hakkındaki tahliller sunulmuştur.

1. Hayatı

Asıl adı Cemaleddin b. Muhammed b. Said b. Kasım olan Cemaleddin el- Kasımı'dır, 1866 yılında Şam'da kendilerini ilme adanmış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (el Kasımı, 1989/II:131;Farfur, 1987: 61-2;Mücahid, 1374/II: 94; Şatti, 1367: 117;Nizar, 1406:296;Kasımı, 1965;el Naytar, 1991/I: 435). Muhammed Said el-Kasımı'nın en büyük oğludur. İlim birikimini ve Şam'daki prestijli konumunu büyük ölçüde dedesi Kasım el- Hallak ile babası Muhammed Said el-Kasımı'ye borçludur (Acmi, 1999:65;Bumi, 1999/IV:51;Şatti, 1367:221;Baytar, 1991/II:654;Kasımı, 1965:23;Abaza, 1997:112). Dedesinin dört oğlundan biri olan Muhammed'in yetişmesinde ve âlimler arasında yer edinmesinde de büyük katkısı ve emeği olmuştur (Baytar, 1991/II, 654)

Muhammed Said el-Kasımı, babasının kendisinin yetişmesine gösterdiği özeni ve ihtimamı, oğlundan esirgememiş hatta ona daha fazlasını sunmuştur. Onun ilk tahsilinin kendi yanında ve gözetiminde şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Kendi akranı ve arkadaşı olan pek çok âlimden ders almasını sağlamış ve birçok ilim sahasında derinleşmesine ön ayak olmuştur. Keza, Arap edebiyatında ve şiirde derinleşmiş, musiki ve sanata ilgi duyan çok yönlü birisi olmuştur (Kasımı, 1965: 23).

Yirmili yaşlarının sonlarında, Baalbek seferine çıkmadan hemen önce 1895 yılında Müctehidler hadisesi olarak bilinen ve sıkıntılı günler yaşamasına sebep olan olaya tanıklık etmiştir. Bu olay, Kasımı'nın on kadar arkadaşıyla giriştikleri seviyeli ilmi toplantıların çevresindekilerce farklı şekillerde algılanmasından kaynaklanmaktaydı. Bu entelektüel birliktelik, Mezhebu'l-Cemali adında yeni bir mezhep kurma girişimi olarak algılandı ve üyelerinin yerel yöneticiler tarafından sorgulanmasına yol açmıştır (Kasımı, 1965: 48-56). Zamanın müftüsü başkanlığında yapılan özel duruşmada sanıklara kendileri hakkındaki iddialar ve ithamlar yöneltilmiş, hepsi de makul gerekçeler ileri sürerek bu birlikteliğin sebebini ortaya koymaya çalışmışlardır. Kasımı hariç hepsi serbest bırakılmış; nitekim o, polis merkezinde bir gece nezarete tutulmuştur. Bunun arkasında yatan en önemli husus, Kasımı'nın bu gurubun lideri olarak algılanması ve iddia edilen yeni mezhebin ona nispetle anılıyor olmasıydı. Sonuçta hakkındaki ithamları kabul etmemiş ve uzun sürmeden serbest bırakılmıştır (Günay, 1991: 9-10).

Her ne kadar söz konusu bu olay çok fazla alevlenmeden kapatılmış olsa da bu olaydan dolayı ilerleyen süreçte Kasımı'nın görüşlerine ve faaliyetlerine hep kuşkuyla bakılmasına sebep olunmuştur. Örneğin 1900 yılında yaşanan Zehravi olayında o, yöneticilerin ilk müracaat ettiği isimdir (Kasımı, 1965: 205). 1899 yılında çok sevdiği babasını kaybetmesi, Kasımı'yi çok etkilemiştir. Başlangıçta kabul etmek

istemese de cami cemaatinin ısrarına dayanamamış ve babasından boşalan Sinaniye Camii imamlığı vazifesini üstlenmiştir. Buradaki ilk dersine aralarında hatırı sayılır âlimlerin de bulunduğu çok sayıda insan katılmıştır (Kasımı, 1965: 38).

1903 yılında yakın dostu Abdürrezzak Baytar ile gerçekleştirdiği Mısır seyahati (Ulvan, 1424:29), zihin dünyasını epeyce etkilemiştir. Bunun iki önemli sebebi vardır: İlki Mısır Suriye ile kıyaslandığında fikri açısından çok daha ileriydi ve çağdaş teknolojik gelişmelerden haberdardı. Dolayısıyla Batı'nın İslam dünyasına karşı meydan okumasının İstanbul'la birlikte en fazla yankılandığı şehir Kahire ve havalisiydi. İkincisi ise Mısır'da bu entelektüel restleşmenin en önemli aktörlerinden olan Muhammed Abduh ve Reşid Rıza gibi âlimlerle yaptığı görüşmelerdir (Kasımı, 1965: 134-5). Mısır'da kaldığı günler boyunca, Ezher şeyhi Ali el-Beylavi, Muhammed Mahmud eş-Şenkiti, Ahmed el- Huseyni gibi pek çok âlimle de görüşmüş ve Abduh'un derslerine büyük bir ilgiyle devam etmiştir.

Kırk yaşına geldiğinde yeni bir soruşturmaya maruz kalmıştır. Yakın dostu Abdürrezzak Baytar'ın Vehhabilikle suçlandığı mahkemede Kasımı'nın ismini zikretmesi bu soruşturmaya zemin hazırlamıştır (Abaza, 1997: 138; Mehdi, 1405: 59). 1908 yılında ise *Delailü't-Tevhid* adlı eserinin denetim komisyonunun incelemesine sunulmadan gizlice basılması yüzünden bir başka soruşturma geçirmiştir. Bütün eserlerine el konulmuş ve aralarından söz konusu kitabın müsveddeleri alınarak, bu kitabın basımı yasaklanmıştır (Mehdi 1405: 59). Ancak yapılan incelemelerden sonra kitabın yöneltilen ithamlardan uzak olduğu kanaatine varılmış ve Kasımı'ye iade edilmiştir. 1908 yılında Şam'da Kasımı karşıtı söylemler iyice alevlenmiştir. Bunda Reşit Rıza'nın yaptığı Şam ziyareti etkili olmuştur. 1909 yılında pek çok arkadaşıyla birlikte yine Vehhabilik suçlamasıyla mahkemeye çağrılmıştır (Kasımı, 1965: 208).

Kasımı, 1910 yılında bütün tahkikat ve soruşturmalardan sıkılmış olsa gerektir ki, biraz da zihnini dinlendirmek amacıyla Medine'ye ziyarette bulunmuştur (Hakki, 1424: 14-26). 1913 yılında ise eski yol arkadaşı Abdürrezzak el-Baytar ile birlikte Mısır'a ikinci kez ziyaret etmiştir.

Cemaleddin el-Kasımı'nın 49 senelik yaşamı, gerek eserleri gerekse yetiştirdiği talebeleri bakımından ilmi açıdan oldukça parlaktır. Ahlaki ve kişiliği itibariyle hem yakın çevresinde hem de mensubu bulunduğu ilim çevresinde derin izler bırakmıştır. Reşid Rıza'nın değerlendirmelerine bakılacak olursa, onun ince ruhlu, mütevazı, ahde vefa gösteren, ibadete düşkün ve kalem erbabı bir kimse olduğu anlaşılmaktadır (Menar, XVII:634). Öğrencilerinden Hamid et-Taki'nin değerlendirmeleri ise dikkat çekicidir. Buna göre o hayatı boyunca ümmete faydalı olmaya çalışan ve bu uğurda insanların eleştirilerine kulak asmayan, düşmanlarının bile saygı ve takdirini kazanmış, insanlara örnek bir kimsedir (Taki, 1372: 764). 1914 yılında Şam'da hayata gözlerini yumdu ve oraya defnedildi (İstanbuli, 1405: 95).

2. Tahsil ve Tedris Hayatı

Cemaleddin el-Kasımı tahsil hayatına babasının yanında çok erken yaşlarda başlamıştır. İlerleyen yaşlarında ise pek çok âlimden ders okumuş ve icazet almıştır. Temel İslami ilimleri bu şekilde klasik bir metotla tamamlamıştır. Fakat bunlarla yetinmemiş; çağdaş ilimlere ve genel kültüre duyduğu ilgi de onu farklı açılardan kendini geliştirmeye ve yetiştirmeye sevk etmiştir.

Kasımı, çocukluk yıllarını tamamlamasının akabinde babası tarafından Kur'an öğrenmesi amacıyla Şeyh Abdurrahman b. Ali el-Mısri'nin yanına yerleştirilmiştir (Abaza, 1997/I: 101). Onun yanında tecvitle Kur'an'ı hatmedinceye kadar kalmıştır. Daha sonra kendisinden üç yıl boyunca hat dersleri almış ve aslen Türk olan Şeyh Mahmud el- Kusi'ye öğrenci olmuştur (Kasımı, 1965: 24). Üç yıl süren hat eğitimini, Zahiriy Medresesi'nde İbn Sinan olarak bilinen Şeyh Reşid'in yanındaki tahsil hayatı

takip etmiştir (Abaza, 1997: 14). Şeyh Reşid'den mantık, akaid, gramer ve belagat derslerini okumuştur (Günay, 1991: 14). Zahiriyeye'deki tahsilinin yanı sıra babasından da fıkıh ve hadis derslerini okumuştur. Daha sonra Şeyh Amed el-Hulvani'nin yanında kıraat derslerine başlamıştır. Kıraat ve tefsir ilmine dair birçok eseri bu tahsil sırasında bitirmiştir. Kıraat dersleriyle eş zamanlı olarak, Şeyh Selim b. Yasin el-Attar'dan gramer, tefsir, hadis konularında, Şeyh Bekri b. Hamid el-Attar'dan da farklı ilim dallarında eserler okumuştur (Günay, 1991: 14). Fıkıh ilmini de babasının yanı sıra büyük ölçüde babasının dayısı olan Hasan b. Ahmed Cübeyne'den tahsil etmiştir.

Tahsil hayatının son halkasını Nakşibendi şeyhi olan Muhammed Hani en-Nakşibendi ile olan on dört yıllık beraberliği oluşturmuştur. Ondaki fıkıh, gramer ve hadis dersleri tahsil etmiştir. Kasımi, hem ilim tahsil ettiği hem de manevi kişiliğinden etkilendiği bu şahsa olan ziyaretlerini hiç aksatmadan sürdürmüştür (Kasımi, 1965: 27-8). Kasımi, kendisinden yaşça büyük olmasına karşın, aynı fikri çerçeveyi paylaştıkları ve Şam'da selefi düşüncenin en önemli temsilcisi konumundaki Abdürrezzak el-Baytar'ın meclislerinde bulunmuştur. Onun ilminden, selefi yaklaşım tarzından, metodundan ve ahlakından başkasından istifade etmediği kadar istifade etmiştir. Tahir el-Cezairi ile arkadaşlık etmiş ve ondan çağın sorunlarına ilişkin konularda ve nadir kitapların temini gibi hususlarda yararlanmıştı (İstanbuli, 1405: 16).

Kasımi, ilim tahsil etme konusunda sınır tanımayan insanüstü bir gayrete ve kıvrak bir zekâyâ sahipti. O kadar çok okuyan birisidir ki bu durum gözlerinin iltihaplanmasına bile yol açmıştır. Kendisi bu gayreti Allah'ın onun üzerindeki fazlı olarak nitelendirmektedir. Bunda haksız da değildir. Zira Müslim'in *Sahihi*'ni hem yorum ve hem de rivayet olarak 40 günde, İbn Mace'nin *Süneni*'ni 21 günde, *Muvatta*'yı 19 günde okumuş, yine İbn Hacer'in *Takribu't-Tehzib* adlı eserini de yazım hatalarını ve eksikliklerini de tamamlamak suretiyle kendi kendine mütalaa etmiştir (Mahmud, 1978: 297). Yine her tarafın karla kaplı olduğu oldukça soğuk bir kış günü, bütün zor koşullara karşın hocası Selim el-Baytar'ın dersine gitmiştir. Normalde çok sayıda insanın katıldığı bu mecliste, hocası dışında kimseyi görememiştir. Duruma şaşırınca hocası ona, yalnızca onu beklediğini, çünkü böyle bir günde komsusu dâhil hiçbir kimsenin gelemeyeceğini düşündüğünü söylemiştir (İstanbuli, 1405: 17).

Cemaleddin el-Kasımi'nin bu verimli tahsil hayatı, bir taraftan da tedris faaliyetine dönüşmüştür. Daha on dört yaşındayken, talebelere dersler vermiştir. Yirmi yaşına geldiğinde ise hem Annabe camiinde imamlık yapmış hem de Sinaniye camiinde babasının yardımcılığını yürütmüştür. Yirmi dört yaşında iken babasının vefatı üzerine, Sinaniye Camii'nde yürütülen tedris faaliyetinin başına geçmesi istenmiştir. Böylece Sinaniye'deki uzun yıllar sürecek olan ve çok sayıda âlimin yetişmesini sağlayan tedris hayatı başlamıştır (Abaza, 1997: 299).

Kasımi, aralarında Behcetü'l-Baytar (Abbas, 1985:75), Muhammed Cemil eş-Şatti (Abbas, 1985: 278), Hamid et-Taki el Hafız (Abaza, 1997/I: 309;Fasi, 286) Ahmed el-Cebban, Abdullah el-Fasi, Muhammed b. Cafer el-Kettani (Zirikli, 1989/VI; 300) gibi isimlerin bulunduğu çok sayıda âlime hocalık yapmış ve onların yetişmelerine katkıda bulunmuştur.

3. Tefsir Konusundaki Eserleri

Cemaleddin el-Kasımi, hayatını eser telif etmeye adanmış, bu uğurda pek çok sıkıntıya göğüs germiş ve sonuçta çok sayıda kitap ortaya koymuştur. Kaleme aldığı eserlerin dışında birçok eserin tahkik edilerek okuyucu hizmetine sunulmasında da katkısı bulunmuştur. Onun hayatının neredeyse kitap yazmakla geçtiğini söylemek abartı olmasa gerektir.

Kasımi, eserlerini çok farklı konularda ve disiplinlerde yazmıştır. Bu onun fikri açıdan sahip olduğu yatay genişlikle yakından irtibatlıdır. Zira hayatı hakkında verilen bilgilere bakıldığında onun dini ilimlerdeki derin vukufiyetinin yanı sıra matematik, felsefe, tıp, sosyoloji, hukuk ve ziraat gibi değişik

branşlarda çok sayıda kitap okuduğu anlaşılmaktadır. O bununla da yetinmeyerek İslam ile diğer dinleri ve sosyalizm gibi ideolojileri karşılaştırmış, tarih, edebiyat ve ahlak üzerine incelemeler yaparak eserler ortaya koymuştur (Turgut, 1993/VII; 311). Eserlerinin çoğunun konuları Kur'an tefsiri, hadis metodu ve fıkıh teorisi gibi dini konulardır. Buna karşın tarih, boşanma, cinler ve fotoğrafçılık gibi değişik konularda da eserler ortaya koymuştur (Commins, 1993: 132). Hatta *Basurun İlacı Hakkında Meşhur Doktorların Görüşleri*, *Çay, Kahve ve Sigara* gibi başlıklar altında kitaplar telif etmiştir (el Malih, 1994: 24).

Kasimi dini konulardaki eserlerinde selefîn metodunu takip eder ve daha çok alıntılar üzerine kurar. Fakat bu alıntılara olduğu gibi yer vermez. Bunların doğru bir şekilde sıralanması, bölümlendirilmesi, yerine göre açıklanması veya küçük ilavelerde bulunulması gibi hususlar, onun metodunu oluşturur (Mahmud, 1978: 296). Bir kısmı basılmış olmasına karşın, eserlerinden pek çoğu halen yazma şeklindedir. Muhammed Riyad Malih, Kasimi ile ilgili yazdığı eserinde bu eserleri matbu olup olmamasına göre tasnif etmiştir (el Malih, 1994: 27). Onun verdiği bilgiye göre, Kasimi'nin altmış sekiz adet yazma eseri bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmının kayıp olduğu bilgisi dikkat çekmektedir. Matbu olan eserlerinin sayısı ise otuz dört'tür. Buna göre Kasimi'nin tüm hayatı boyunca yazdığı eserlerin toplam sayısı yüz iki'dir.

Tefsir ilmi ile ilgili bazı eserleri aşağıda sıralanmıştır:

1- İfadetu men Saha fi Tefsiri Sureti ve'd-Duha: Sekiz sayfadan oluşan eser, ailesinin kütüphanesinde yazma halindedir (Kasimi, 1965: 645;el Malih, 1994: 10).

2- Bahs fi Cem'i'l-Kıraati'l-Mütearefe: Kasimi'nin bu başlıklı bir eser yazdığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmişse de eser şu an mevcut değildir. Zafir el-Kasimi tüm çabalarına karşın eseri bulamadığını ifade etmiştir (Kasimi, 1965: 688; el Malih, 1994: 11).

3- Tefsiru Ayeti "İnna Aradna el-Emane ala es-Semavati..." Üç dört sayfadan oluşan bu risale, Ahzab suresi 73. ayetin tefsirini konu edinmektedir. Ailesinin kütüphanesinde yazma halindedir (Kasimi, 1965: 665;el Malih, 1994: 12).

4- es-Sevanih: Eser çeşitli görüşlerin ve tek tek ayetlerin tefsirinin yer aldığı müstakil metinlerden oluşmakta ve bütünlüğü olan bir kitap niteliği taşımamaktadır. Yazmadır (Kasimi, 1965: 259; el Malih, 1994: 15).

5- Şerhu Mecmuati Selasi Resail fi Usuli't-Tefsir ve'l-Fıkh: Eser, Zafir el-Kasimi'nin listesinde geçmemekle birlikte, Malih bu esere yer vermekte, İstanbullu ise eserin matbu olduğunu ifade etmektedir (el Malih, 1994: 16;İstanbul, 1405: 73).

6- Kavaidu Tefsiriyyetun: İki sayfadan oluşan bu eser yazma halindedir (Kasimi, 1965: 652;el Malih, 1994: 18).

7- Hidayetu'l-Elbab li-tefsiri Ayeti "ve tamun ellezi ûtu'l-Kitab": Sekiz sayfadan oluşan eser yazma halindedir (Kasimi, 1965: 643; el Malih, 1994: 21).

Değerlendirme

Cemaleddin Kasimi'ye göre ilim, milletlerin yarıştığı şeylerin en yücesi, kalbin hayatı ve aklın sağlığıdır. Parlayan bir ekin veya güzel kokulu bir gülden başka hiçbir şeyin görülemediği, kalbi daraltan ve zihni yoran hiçbir şeyin olmadığı zengin bir bahçeye benzetilen Mehasinü't-Te'vil adlı tefsir eseri, Kasimi'nin yıllar süren çalışmasının ürünü ve hatta eserleri arasında göz bebeğidir.

Kasimi tefsirini, insanları aydınlatmak amacıyla yazmıştır. Tefsirini on üç yılda yazmasına rağmen, hazırlık aşamaları dikkate alındığında ömrünün yarısını buna adanmış anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda yıllarını çok sayıda eski tefsiri okuyarak ve eski tefsirlerin doğru ve yanlış yönlerini derinlemesine inceleyerek geçirmiştir. Daha sonra bu uzun okuma ve çalışma çabasını somutlaştırmak istemiş ve Mehasinu't-Te'vil adlı eserini yazmaya başlamıştır. Bu eseri hazırlarken birçok konuyu incelemiş, en güzel ve değerli olanlarına tefsirinde yer vermiştir. Eski tefsirleri büyük bir sabır ve dikkatle okuyup incelemiş, onların öne çıkan ve güzel yönlerini tefsirine yansıtmıştır. Bunu yaparken de eski tefsirlerin içine düştüğü bazı hata ve yanlışlıklardan kaçınmaya özen göstermiştir. Mahmud bu gerçeği şöyle ifade eder: "Kur'an'ı bütün yönleriyle tefsir eden ve içinde tek bir hurafe, hikâye veya israiliyat bulunmayan bir tefsir varsa bir tefsir okunmak istenirse, Kasımî'nin tefsiri bunun için ilk akla gelen tefsirdir (Mahmud, 1978: 297).

Kaynaklar

- Abaza, Nizar. (1997). *Cemalüddin el-Kasımî: Ehadu Ulemai'l-İslahi'l-Hadis fi 'ş-Şam*, Dımaşk.
- Abbas, Abdulkadir. (1985). *Mu'cemu'l-Müellifin es-Suriyyin fi'l-Karni'l-Işrin*, Dımaşk
- Abdulhalim, Müni Mahmud. (1978). *Menahicu'l-Müfessirin*, Kahire.
- Commins, David. (1993). *Osmanlı Suriye'sinde İslahat Hareketleri*, Çev. Selahattin Ayaz, İstanbul.
- el-Acmi, Muhammed b. Nasır. (1999). *Âlu'l-Kâsımî ve Nübûğuhum fi'l-İlm ve't-Tahsil*, Beyrut.
- el-Baytar, Abdurrezzak. (1991). *Hilyetü'l-Beşer fi Tarihi'l-Kuruni's-Salis Aşar*, C.I, Beyrut.
- el-Bumi, Muhammed Receb. (1999). *en-Nahdatu'l-İslamiyye fi Siyeri A'lamiha el-Muasirin*, C.IV, Beyrut.
- el-Hafız, Muhammed Muti-Abaza, Nizar. (1406). *Tarihu Ulemai Dımeşk*, C.I, Dımaşk.
- el-Kasımî, Zafir. (1965). *Cemalüddin el-Kasımî ve Asruhu*, Dımaşk 1965
- el-Malih, Muhammed Riyad. (1994). "Allame Cemalüddin el-Kasımî Hayatuhu ve Asaruhu", , *Mecelletü Afaki's-Sekafe ve't-Turas*, S. II.
- eş- Şatti, Muhammed Cemil. (1367). *Teracimu A'yanu Dımeşk*, Dımaşk.
- et-Taki, Hamid. (1372). "Cemalüddin el-Kasımî", *Mecelletü't-Temeddüni'l-İslami*, C.I-IV, Dımaşk.
- ez-Zirikli, Hayruddin. (1989). *el-A'lâm*, C.II, Beyrut.
- Farfur, Abdullatif. (1987). *Alamu Dımeşk fi'l-Karni'r-Rabi Aşer el-Hicri*, C.I, Dımaşk.
- Günay, Mehmet. (1991). Cemalüddin el-Kasımî ve Fıkhi Görüşleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hakkî, Ahmed Muaz Ulvan. (1424). "Şeyhu'ş-Şam Cemalüddin el-Kasımî ve Eseru Rihletihî ila el-Hicaz fi Şahsiyyetihî", *en-Nedvetü'l-İslamiyye li'l-Hacci Mekketu'l-Mükerreme el-İslamiyye II: Buhus ve Dirasat*.
- İstanbuli, Mahmud Mehdi. (1405). *Şeyhu's Şam Cemalüddin el Kasımî*, Dımaşk.
- Kasımî, Cemaletdin. (1990). *Kur'an'ı Anlamak: Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, Çev. Sezai Özel, İstanbul.
- Mahmud, Müni Abdulhalim. (1978). *Menahicu'l-Müfessirin*, Kahire.
- Mehdi, Mahmud. (1405). İstanbuli, *Şeyhu'ş-Şam Cemalüddin el-Kasımî*, Dımaşk.
- Mücahid, Zeki Muhammed. (1374). *el-Alamu'ş-Şarkıyye*, C.II, Mısır.

Turgut, Ali. (1993). “Cemaleddin el-Kasimi”, C.VII, *TDVİA*.

Zirikli, Hayruddin. (1989). *el- A'lam*, C.VI, Beyrut.